

HELENA DUGONJIĆ

JOŠ PONEŠTO O INKONGRUENTNOM ATRIBUTU (GENITIV BEZ PRIJEDLOGA)

U ovom radu biće navedeno nekoliko primjera¹ semantički različitih (pod)tipova inkongruentnog atributa ekspliciranog u formi genitiva bez prijedloga, što se obično određuje kao posesivni. Od posesivnosti imeničko-padežnih sintagmi ovdje će biti prisutna oba odnosa hijerarhijske zavisnosti:

a) slučajevi kod kojih je posesor imenica u centralnoj poziciji, tzv. kvalitativne sintagme (npr. Škotkinja čudesne ljepote),

b) slučajevi kod kojih je posesor imenica u zavisnoj poziciji (npr. Posljednja priča Alekse Miikića).

Informativnom planu, kao najvažnijem, posvećujemo ovdje najviše pažnje pri analizi ovih sintagmi.

Primjeri će biti interpretirani zavisno od glavnog nosioca informacije — u jednim slučajevima to će biti obavezni determinator — odredba atributskog tipa čijim izostavljanjem dolazi do pomjeranja na semantičkom planu (ili se gubi smisao uopšte ili se dobiva novo značenje), a u drugim, sama semantika pojedinih značenjskih imeničkih grupa.

Kvalitativni genitiv²

Da bi se ostvarila ova(kva) sintaksička struktura³, uz oblik genitiva obavezno mora da stoji neka odredba (obično je u toj funkciji pridjevska kategorija riječi).

¹ Građa za ovaj rad ekscerpirana je iz slijedećih izvora:

NIN, 16. 11. 1986.

Oslobođenje, 24. 11. 1986.

Vjesnik, 22. 11. 1986.

² Mada je u lingvističkoj literaturi mnogo govoreno o ovoj vrsti genitiva, dva su razloga što se o njemu govori i u ovom radu:

1. da se daju neki opšti termini i tumačenja u vezi sa (ne)obaveznošću determinatora,

2. da se njegovim navođenjem (kao poznate sintaksičke kategorije) otvori mjesto za njegovu potklasifikaciju.

³ To je takva struktura koja u centralnoj poziciji ima imenicu koja za sebe veže kvalitativni genitiv.

Vidimo da svi novodobiveni iskazi ne daju ništa novo na informativnom planu, nego samo konstatuju (ponavljaju) ono što je kao inherentno samo po sebi poznato — da čovjek ima ljepotu, da knjiga ima korice itd.

Dakle, »kad odsustvo determinatora iz konstrukcije rezultira stvaranjem negramatične strukture (koju karakteriše, pored ostalog, i odsustvo informativnosti), determinator će se smatrati neispustivim«⁸, s tim što će konstrukcije s tim neispustivim (obaveznim) determinatorom funkcionisati »kao svojevrsne minimalne² gramatičke jedinice«⁹ i neće biti besmislene kada se oblici genitiva (u funkciji inkongruentnog atributa) »determinatorom izričito okvalifikuju — tj. specifikuju isticanjem posebnosti bilo koje vrste«¹⁰.

Kvalitativnovremenski genitiv

Ovaj tip genitiva ilustruju slijedeći primjeri:

a) Američki dekorativni *umjetnici dvadesetih godina* nisu se ni htjeli natjecati s francuskima (V, 10) ...da se nadmeće s *velikanima ranijih stoljeća* (V, 17); ili npr. *slikari 15. vijeka, moda pedesetih godina, oruđe i oružje stare ere* i sl.

Osnovni razlog za svrstavanje ovakvog (vremenskog) genitiva u grupu kvalitativnog genitiva jeste činjenica da i ovaj genitiv (istina, na nešto drugačiji način) referiše o osobinama pojma čiji je on inkongruentni atribut.¹¹

Gentiv datih primjera je izražen imenicama koje znače neki, duži ili kraći, period vremena — poznat kao mjerna vremenska jedinica (npr. stoljeće (vijek), godina, mjesec, dan...) kojom se ovdje određuje vremensko porijeklo¹² nekoga ili nečega.

Pošto svako vrijeme (period vremena) ima svoj »način života«, tj. svoje osobine (općepoznate), onda iz toga i saznajemo, lakše ili teže¹³, većinu (ili bar neke) odlike pojma koji uz sebe veže (ima) ovaj (kvalitativni) vremenski genitiv.

⁸ M. Radovanović: *Opštelingvistički aspekt*, 227, citirano iz rada M. Ivić: *Les causes sémantiques nommées déterminant obligatoire*, Bukurešt, 1970, 831—834.

⁹ M. Ivić: *Lingvistički ogledi*, 180—181.

² M. Ivić, isto, »Termin minimalna primjenjuje se na svaku jezičku jedinicu iz koje se ne može ispustiti nijedan sastavni element zato što bi se ona kao data jedinica time uništila«.

¹⁰ M. Radovanović: *Opštelingvistički aspekt*, 231.

¹¹ To je i razlog što mu dajemo ime KVALITATIVNOVREMENSKI GENITIV.

¹² U vezi sa određenjem vremena M. Ivić u radu *Iz problematike padežnih vremenskih oblika* (Južnoslovenski filolog XXI, Beograd, 1955/56, 167, u daljem tekstu M. Ivić, *Iz problematike* kaže: »Da bi se odredilo vreme, potrebno je iz niza bezličnih, jednakih jedinica vremenske mere — izdvojiti jednu, tj. identifikovati je, učiniti je različitom od ostalih«.

¹³ Najčešće zavisno od dužine vremenskog perioda i njegove udaljenosti od trenutka govora, tj. od našeg znanja.

Takva vrsta odredbe naziva se OBAVEZNI DETERMINATOR, koji M. Ivić definiše ovako: »Obavezni determinatori su jezički oblici koji se iz date konstrukcije s upravnom rečju X ne mogu izbaciti bez relevantnih posledica na informativnom planu«⁴ a strukturu s njim simbolički predstavlja:

$$(D+X) = Xy \neg * (X)^5$$

Taj determinator je najčešći, kako Radovanović govori, u slijedećim semantičkim situacijama:

»(1) Posesoru — živom biću pripisuje se integralni deo tela kao njegov inherentni entitet,

(2) Posesoru — neživom objektu pripisuje se integralni deo kao inherentni entitet celine,

(3) Posesoru se kao inherentni entitet pripisuje konstantno ili karakteristično svojstvo klase, opšti oblik postojanja ili ispoljavanja (...kao opšti fizički entiteti; ...kao entiteti koji upućuju na psihološku stranu ljudske prirode itd.)«⁶

Evo nekoliko takvih primjera:

To »stas« odnosi se na pjevačicu Annie Lennox, 32-godišnju *Škotkinju čudesne ljepote* (V, 10); Vitka *ljepotica kraljevskog glasa* pojavila se u maloju ulozi ađutanta (V, 14); *Knjiga... crno-bijelih korica... šarmira na poseban način* (V, 16); ...on se pretvara u *oružje fantastične razorne moći* (O, 5); Vezujući se na dvije prethodne velike *izložbe... slične koncepcije... sadašnja izložba* je jedno od poglavlja američke autobiografije (V, 10).

Izostavljajući odredbu (obavezni determinator) inkongruentnog atributa (tj. njegov kongruentni atribut), na sintaksičkom planu dobivamo negramatičnu strukturu (nije u duhu našeg jezičkog osjećanja), a na semantičkom ne samo da o posesoru (pojam u centralnoj poziciji) ne saznajemo ništa novo (neku njegovu osobinu) nego je informacija tako dobivena, posmatrana s jedne strane, besmislena, npr. *Škotkinja čudesne ljepote* → *Škotkinja Ø ljepote*; *knjiga crno-bijelih korica* → *knjiga Ø korica* i sl., a s druge, dovođenjem na površinsku strukturu glagola *imati* (prisutnog u dubinskoj strukturi)⁷, redundantna, npr. *Škotkinja čudesne ljepote* → *Škotkinja Ø ljepote* ← *Škotkinja ima ljepotu*;

knjiga crno-bijelih korica → *knjiga Ø korica* ← *knjiga ima korice* i sl.

⁴ M. Ivić: *Lingvistički ogledi*, »Prosveta«, Beograd, 1983., str. 180.

⁵ Značenje pojedinih simbola: D — bilo koji determinator, X — bilo koja jezička zajednica, Y — gramatička funkcija koju jedinica X ostvaruje u spoju sa D.

M. Radovanović u svom radu *Opštelingvistički aspekt kategorije »obavezni determinator« u sintaksi* (Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Knjiga XV/1, Novi Sad, 1972, u daljem tekstu: M. Radovanović *Opštelingvistički aspekt* date »radi preciznosti u objašnjenju« nešto izmijenjen (u odnosu na onaj M. Ivić) simbolički prikaz ovog fenomena: $D+X \rightarrow *Ø+X$, gdje je: D — determinator, X — determinisani konstituent konstrukcije.

⁶ M. Radovanović: *Opštelingvistički aspekt*, str. 235—236.

⁷ Sve posesivne imeničko-padežne sintagme u dubinskoj strukturi »imati« neki skriveni predikat.

Karakteristika je i ovih sintagmi¹⁴ da uz imenicu u genitivu dolazi odredba atributskog tipa.

Izostavljanjem ove odredbe, vidjećemo da ćemo, kao i kod primjera kvalitativnog genitiva, dobiti negramatičnu konstrukciju i biti lišeni bilo kakve informativnosti, npr.:

umjetnici dvadesetih godina → umjetnici Ø godina; velikani ranijih stoljeća → velikani Ø stoljeća.

Dakle, »imenica sa značenjem jedinice vremenske mere može da obeleži vreme u koje pada trenutak vršenja radnje samo ako je uz nju upotrebljena kakva bliža odredba«¹⁵, a ta odredba »upotrebljena uz imenicu sa značenjem vremenskog pojma ima funkciju aktualizacije tog vremenskog pojma«.¹⁶

Istog karaktera (kao i u prethodnim primjerima), tj. istog osnovnog značenja — značenja vremena — su i slijedeće lekseme (sintagme)¹⁷, ali to više nisu »prave« vremenske (mjerne) jedinice nego:

1. neke pojave, događaji koji su imali, opet, duži ili kraći vijek trajanja, a nisu nepoznate čovjeku, te se kao takvi mogu uzimati kao jedinice vremena (najčešće su to istorijski događaji, pojave i sl.), npr.

Ratnici Rimskog Carstva su se mnogo razlikovali po načinu ratovanja i odijevanja od ratnika kasnijih epoha.

Kvalitativnost ovog tipa genitiva (nazvanog u radu — kvalitativnovremenskim) najočiglednija je u primjerima (rečenicama) u kojima je prisutan neki vid poređenja (uporedbe), npr.

On se nadmeće s velikanima ranijih stoljeća → on sadašnji i oni (iz) prošlih epoha ili

ratnici Rimskog Carstva se razlikuju od ratnika kasnijih epoha → oni raniji (iz ranijeg doba) i oni kasniji (iz kasnijih epoha), itd.

Dakle, jedan naspram drugog stoje dva (više-manje) različita odsječka vremena, svakako, svaki sa samo sebi svojstvenim karakteristikama (osobinama):

2. imenice tipa: period (razdoblje), doba, vrijeme, epoha i sl., koje, zaista, jesu vremenski značenja (same po sebi kazuju vrijeme), ali se ono ostvaruje, konkretizuje (postavlja u neke okvire od — do) tek onda kada uz njih stoji neka odredba (uglavnom izražena pridjevskom kategorijom riječi), tzv. obavezni determinator; npr. *alati kamenog doba*, *pisci predratnog perioda*, *ratnici kasnijih epoha*, *običaji davnih vremena*, itd.

¹⁴ Na semantičkom planu ovakve sintagme su veoma interesantne — pored posesivnosti (posesor je imenica u zavisnoj poziciji) i vremenskog porijekla (atributivna odredba + imenica u zavisnoj poziciji) saznajemo i kvalitativnost — osobinu pojma (imenice) u centralnoj poziciji.

¹⁵ M. Ivić, *Iz problematike*, 168.

¹⁶ M. Ivić, *Isto*, 181.

¹⁷ Primjeri ovih sintagmi su moji, nisu iz ekscerpirane građe.

b) Gostovanje devetogodišnjeg violiniste iz Jugoslavije i za muzičku Italiju bio je jedan od nesumnjivih *događaja sezone* (NIN, 32).

Ovaj i slični primjeri kao: vijest dana, vic godine, karikatura mjeseca, mis ljeta itd., takođe potpadaju pod kvalitativnovremenski genitiv, ali zahtijevaju drugačiju interpretaciju. Istina je da su posesivnost i vremenske porijeklo istog tipa kao pod a), ali kvalitativnost saznajemo na jedan poseban način — uslijed odsustva obaveznog determinatora, bez kojeg se nije mogla ostvariti nijedna do sada navedena sintaksička struktura. Ovdje se njegovim odsustvom ne gubi ništa od gramatičnosti, a prisutna je i informacija.

Ovdje, u stvari, imamo — neki pojam (uglavnom u singularu) i imenicu sa značenjem vremena bez obaveznog determinatora, a ovom se sintagmom pokazuje: da je neki entitet »uzdignut«¹⁸ u određenom periodu vremena¹⁹ iznad cijele klase entiteta kojoj pripada — on je po nečemu (po nekim kvalitetima) bolji, interesantniji, značajniji²⁰... od drugih, a šta je od toga saznajemo iz bližeg ili daljeg konteksta²¹.

Značenje jedne ovakve sintagme²² podrazumijeva atribut koji ukazuje na sadašnjost (širu ili užu), tako da ekspliciranje tog atributa ne donosi informativno ništa novo, npr.

događaj sezone → događaj ove sezone

Ovaj slučaj neobaveznosti determinatora simbolički se može predstaviti formulom:

$$D + X \rightarrow \emptyset + X = X^{23}$$

II

Interesantnost ovih primjera²⁴:

Posljednja priča Alekse Mikića (O, 5); *Knjiga norveškog teoretičara prava Nilsa Kristijana Šunbija* pokušaj je... (NIN, 41); Poznati most na Z pi.

¹⁸ To je vidljivo na prvi pogled — samim dovođenjem u vezu dva pojma ovakvog tipa (npr. događaj sezone), ali u tome nije dat (preciziran) određeni kvalitet.

¹⁹ Najčešće u aktualnom (sadašnjem), pa je atribut zato i izostavljiv, ali uvijek prepoznatljiv u kontekstu.

²⁰ Ti kvaliteti, naravno, ne moraju biti samo pozitivnog (+) karaktera, mogu biti i negativnog (—), npr. gori, strašniji, ružniji i sl.

²¹ Nije uvijek za konkretizaciju kvaliteta potreban kontekst, pošto u ovakvim primjerima često ispred imenice u centralnoj poziciji stoji pridjev (koji obavezno podrazumijeva oblik superlativa) i on imenuje vrstu kvaliteta, npr. najinteresantniji (najtužniji, najneobičniji...) događaj sezone; najuspjelija (najsmješnija, najljepša...) karikatura mjeseca.

²² Uz drugačiji tip primjera imenica kao nadređenog člana (sa imenicama vremena) obavezni determinator može biti ekspliciran ili neekspliciran, ali uvijek podrazumijevan u kontekstu, npr. (najveće) otkriće (ovog/tog) stoljeća.

²³ Formula M. Radovanovića. Kod M. Ivić ona izgleda ovako $D + Xy \rightarrow Xy$ i u vezi s neobaveznošću determinatora ona kaže: »Za bilo koji determinator (D) bilo kakve jezičke zajednice (X) reći ćemo da je neobavezan ako ga možemo izostaviti, a da pri tome takav postupak ne utiče na gramatičku funkciju Y koju jedinicu X ostvaruje u spoju sa D« (»Lingvistički ogledi«, str. 179—180).

²⁴ Primjeri sa slijedećom kombinacijom pojmova — imenica koja znači neki stvaralački akt, polje rada i sl. i genitiv inkongruentnog atributa, obično vlastito ime, ali nije obavezan uslov.

junak istoimene *pripovijetke našeg nobelovca Ive Andrića*,... morao je biti premješten 1966. godine uzvodno 5,5 km (O, 5); Stefan Milenković se pojavio u najgledanijoj italijanskoj emisiji televizijskih vesti, u *kvizu neuništivog Majka Bondorna* (NIN, 32); Knjigu čine četiri osnovna priloga: ..., opsežan *ogled Tonka Marsenića* o umjetniku i njegovu djelu (V, 16) ogleda se u tome što postoji mogućnost dvostruke interpretacije:

1. i značenja autorstva (priča Alekse Mikića ← priča koju je napisao Aleksa Mikić),

2. i značenje »pripadnosti« (priča Alekse Mikića ← priča koju je napisao i koja (samim tim) pripada Aleksi Mikiću — ona je jedna vrsta njegovog neotuđivog vlasništva; pri čemu drugo proizilazi iz prvog.

Kombinacijom ove dvije činjenice (pod 1 i 2) možemo pokatkad pretpostaviti šta je *osnovno* polje rada, interesovanja²⁵ lica reprezentovanog formom genitiva — dakako, u tome nam često pomaže i čitanje konteksta (bližeg ili daljeg).

III

Tim su na neki način srodne i sintagme koje slijede jer upravna leksema imenuje neku radnju, umijeće, zvanje, interes (sve ono što je vezano za neko čovjekovo djelovanje, njegovu djelatnost), a u zavisnosti od značenja same upravne lekseme ti se primjeri mogu razvrstati na slijedeći način.

a) Najprije izdvajamo slučajeve u kojima leksema ne izriče osnovno zanimanje lica, nego se njome imenuje samo radnja (neko vršenje radnje) ili zainteresovanost lica za nešto (a to može ili ne mora biti u vezi sa njegovim osnovnim zanimanjem).

...koji tako rado i često govore o »samozvanim *uzurpatorima vlasti i moći*« (NIN, 9); Paganini je verovatno bio ono što je Stefan danas, nesvesni *rušilac tehnike* (NIN, 32); ...i stječu nove *pobornike klizačke poezije* (V, 11).

Ovdje je — uz imenice tipa *nomina agentis* — genitiv obavezan²⁶, ali ne onako kako je obavezan obavezni determinator nego zbog generativnog porijekla tih imenica (uglavnom nastale od ili preko tranzitivnog glagola), npr. *uzurpiranje vlasti* ← *uzurpirati vlast* i *uzurpator* (= onaj koji *uzurpira*) vlasti ← onaj koji *uzurpira* vlast.

Isti je slučaj značenja i u primjerima s imenicom *majstor*, samo što nema dubinskog glagola za ekvivalent nego »onaj koji dobro radi«. Šta to neko

²⁵ Brojni su primjeri gdje samo ime nekog lica (naravno, zavisno od našeg znanja, tj. poznavanja pojedinih oblasti stvaranja, nauke, života) otkriva ta polja, mada i tu ponekad treba biti oprezan jer nisu rijetke (u posljednje vrijeme posebno) ovakve situacije, npr. knjiga Sofije Loren (a ona je glumica) ili drama Milutina Karadžića (a on je ekonomista), gdje se iz značenja imenice u centralnoj poziciji ne može otkriti to *osnovno* polje rada, interesovanja (ovdje saznajemo samo jedan »trenutni« interes (zanimanja za nešto) lica reprezentovanog formom genitiva.

²⁶ On je u funkciji semantičke dopune.

dobro radi, u kom svom djelokrugu rada je dostigao (postigao) »visok« stepen umijeća, objelodanjuje nam, opet, inkongruentni atribut u formi genitiva.

U izravnom kontaktu s velikim *majstorom klavira*... mnogi studenti svirali su primjetno izražajnije (V, 14);... sa čijim se delima sa strepnjom suočavaju i veliki *majstori violine* (NIN, 32).

b) Srodne imenicama tipa *nomina agentis* su i slijedeće imenice: predsjednik (potpredsjednik), direktor, dekan, sekretar... »onaj koji je (ili vrši poslove) na nekoj funkciji«.

Ovdje će genitiv inkongruentnog atributa »otkriti« — na čelu čega neko stoji, a obično je izražen imenicama koje iznačavaju mjesto rada, djelovanja — nazivi ustanova, organizacija, itd.

Bio je muzički *direktor milanske Scale* (V, 10);... postao je jedan od *direktora Bečke opere, i Evropskog orkestra* (V, 10); ...kako to kaže aktuelni jugoslovenski *predsjednik ove organizacije* (misli se na SSRNJ) (NIN, 9).

c) Za razliku od primjera pod a) i b), u ovima je upravnim leksomom »u većoj mjeri« konkretizovano (određeno) zanimanje nekog lica, ali još uvijek nije jasna (izvjesna) sama podvrsta²⁷ (oblast) tog zanimanja — koju nam, naravno, određuje inkongruentni atribut²⁸ i to tako što imenuje ili samo oblast (polje) rada ili samo mjesto (koje, takođe, može da kaže dosta toga o (pod)vrsti zanimanja, tj. oblasti djelovanja, stvaranja nekog lica).

Gabrijela Macola, *muzički kritičar*²⁹ lista »La Notte«, ne krije oduševljenje muziciranjem dečaka (NIN, 32)...koji se obično legitimišu kao žestoki *kritičari sistema i zvanične politike* (NIN, 9); ...*kritičari muzičkog života Beograda* pisali su o mnogim ovim izrazitim talentima (NIN, 33); ...Rudolf Kehrner, dugogodišnji *profesor Moskovskog Konzervatorija*, kao gost predavač svoje bogato pedagoško iskustvo prenosi *studentima klavira* (V, 14);... Enriko Kavaloti, *dopisnik rimskog dnevnika »Tempo«*, naglašava da odrasli violinisti prolivaju mnogo znoja (NIN, 32).

U radu je vršena analiza samo jednog morfološkog tipa inkongruentnog atributa (onog s genitivom bez prijedloga) s težištem na primjerima gdje je uza nj obavezna, iz komunikativnih razloga, upotreba još jednog sintaksičkog elementa — atributa u funkciji obaveznog determinatora. Ti su primjeri razvrstani u dvije grupe:

²⁷ A znamo da zanimanje podrazumijeva manje ili više njih.

²⁸ Kod imenica tipa *kritičar* to konkretizovanje oblasti je pokatkad izrečeno i formom kongruentnog atributa, npr. muzički kritičar(i), književni kritičar(i), i sl.

²⁹ U vezi sa ovom imenicom treba reći da ona često ima značenje pomjereno od njenog jedinstva tvorbenih elemenata, pa nije uvijek kritičar »onaj koji kritikuje«, nego »onaj koji se kritički bavi nečim«, kome je kritika (kao oblast) posao, tj. ona može imati značenje *kritikovati*, ali isto tako i *opisivati*.

1) kvalitativni i 2) kvalitativnovremenski genitiv. Uz to su analizirani i primjeri u kojima inkongruentni atribut ima dvostruko značenje i primjeri s inkongruentnim atributom komunikativno nužno realizovanog uz imenice tipa nomina agentis. Svima je, ma koliko bili različiti, zajedničko da je za komunikativnu potpunost neophodno navođenje obaveznog determinatora, odnosno »objekatskog genitiva«.

NOCH ETWAS ÜBER DAS INKONGRUENTE ATTRIBUT

Zusammenfassung

In dieser Arbeit wurde nur ein Typ des inkongruentes Attributes (Genitiv ohne Präposition) analysiert. Der Schwerpunkt liegt bei den Beispielen, wo die Verwendung eines syntaktischen Elements, d. h. eines Attributes, in der Funktion einer obligatorischen Determinante neben dem inkongruenten Attribut aus Kommunikationsgründen erforderlich ist. Ausserdem wurden auch solche Beispiele analysiert, in denen das inkongruente Attribut eine Doppelbedeutung hat, sowie Beispiele, in denen das inkongruente Attribut durch Substantive vom Typ »nomen agentis« realisiert wird.